

Impactul marilor catastrofe asupra politicii lui Mihail S. Gorbaciov

[The impact of major catastrophes on the politics of Mikhail S. Gorbachev]

Simion GHEORGHIU

Abstract: *In the history of the Soviet Union, there were many natural and man-made catastrophes, which authorities obviously preferred not to talk about. In an attempt to create the illusion of the perfect society, both for Soviet citizens and outsiders, the leadership hid the disasters and their effects, and when it failed, it tried to drastically censor the information. These were presented in the central press extremely lapidally, and in the local press they were completely absent. Things began to change in the second half of the 1980s, after Mikhail S. Gorbachev came to power. The Kremlin leadership preferred not to hide the catastrophes anymore, censorship was weakened after 1988, and in August 1999 it was removed altogether. In this article we will follow the impact of two catastrophes on the Gorbachev political conception. It is about the man-made disaster at Chernobyl in April 1986, after which Gorbachev came to the conclusion that the policy of transparency (glasnost) must be started in force, and the great earthquake in Armenia in December 1988, which influenced the beliefs and actions of the general secretary of CC of the CPSU in the sense of a wider opening in the external plan.*

Keywords: *USSR, Mikhail Gorbachev, Nikolay Ryzhkov, Chernobyl nuclear catastrophe, Armenia earthquake.*

Introducere

În istoria Uniunii Sovietice au avut loc multe catastrofe naturale și tehnogene, despre care autoritățile au preferat, evident, să nu vorbească. În încercarea de a crea iluzia societății perfecte, atât pentru cetățenii sovietici, cât și pentru cei din afară, conducerea a ascuns dezastrul și efectele acestora, iar atunci când nu a reușit, s-a străduit să cenzureze drastic informațiile¹. Acestea erau prezentate în presa centrală extrem de lapidar, iar în cea locală lipseau cu desăvârșire. Lucrurile au început să se schimbe în a doua jumătate a anilor 1980, după venirea la putere a lui Mihail S. Gorbaciov. Conducerea de la Kremlin a preferat să nu mai ascundă catastrofele, cenzura a fost slăbită după 1988, iar în august 1990 înlăturată cu totul.

În articolul de față vom urmări impactul avut de două catastrofe asupra concepției politice gorbacioviste. Este vorba de dezastrul tehnogen de la Cernobîl din aprilie 1986, în urma căruia Gorbaciov a ajuns la concluzia că trebuie demarată în forță politica de transparență (*glasnost*), și marele seism din Armenia din decembrie 1988, care a influențat convingerile și acțiunile secretarului general al CC al PCUS în sensul unei deschideri mai largi în plan extern.

Catastrofa de la Cernobîl și „reflexul condiționat” al elitei politice sovietice

¹ Vezi Grigori Medvedev, *Adevărul despre Cernobîl*, traducere de Sergiu Tumanov, Editura Humanitas, București, 1992.

Evenimentul s-a produs la 26 aprilie 1986, când reactorul blocului energetic patru al Centralei Atomoelectrice de la Cernobîl a explodat². Incendiul consecutiv a ridicat în atmosferă cantități enorme de particule radioactive, iar vântul le-a împrăștiat din vestul Uniunii Sovietice, până în nord-estul Europei.

În fața dezastrului nuclear, autoritățile sovietice locale și centrale au reacționat lent, confuz și, potrivit aprecierilor lui M.S. Gorbaciov, „incredibil de relaxat”. În memoriile sale a consemnat: „Am fost uimiți (el și membrii Biroului Politic – *n.n.*) auzind din partea președintelui Academiei de Științe a URSS, A.P. Aleksandrov³, și a ministrului Construcțiilor de Mașini de Calibru Mediu, E.P. Slavski⁴, o evaluare în termenii următori: «Nu e nimic grav, așa ceva s-a mai întâmplat și în reactoarele industriale și totul s-a rezolvat. Iar ca să evităm radiațiile, trebuie să bem, să mâncăm și să dormim bine...»⁵. La scurt timp, președintele Academiei și ministrul *sredmaș*⁶-ului au fost concediați.

Se poate spune că inițial reacția elitei politice sovietice a fost determinată de „reflexul condiționat” de a tăinuî catastrofa – atât de oamenii „secerii și ai ciocanului”, cât și de cei ai „lumii capitaliste” – sau, măcar, de a minimaliza amploarea ei.

Despre cele petrecute, cetățenii sovietici au aflat abia în seara zilei de 29 aprilie, dintr-o știre scurtă. Mai multe informații le-au primit pe 30 aprilie⁷. În zilele care au urmat, informațiile au început să apară, dar în condițiile unei cenzuri severe⁸. Știrile prezentau mai mult efortul depus de autorități pentru a lichida consecințele accidentului și mai puțin problemele responsabilității, ale neglijenței și ale greșelilor de proiectare. Anunțul oficial a lui Mihail S. Gorbaciov, referitor la dezastrul nuclear de la Cernobîl, a venit pe 14 mai. Într-o cuvântare televizată, el a vorbit despre necesitatea lichidării consecințelor avariei, fără a da detalii despre victime⁹. Întârzierea declarației oficiale, era pusă de secretarul general al CC al PCUS pe seama lipsei informațiilor despre cele întâmplate: „Încă nu știam ce se petrecuse de fapt: o explozie și emisia în atmosferă a materialului radioactiv sau doar un accident, un incendiu”¹⁰.

Reproșul adus șefului superputerii sovietice de președintele Consiliului de Miniștri al URSS, Nikolai Rîjkov, era că Gorbaciov nu a mers personal la fața locului pentru a constata amploarea dezastrului, deși era un mare iubitor al „băilor de mulțime”¹¹.

² Pentru detalii, vezi Rudolf Pihovia, *Sovetskii Soiuz. Istoriia vlasti. 1945-1991*, «Sibirskii hronograf», Novosibirsk, 2000, pp. 429-445.

³ Anatoli Petrovici Aleksandrov (1903-1994), academician. Între 1960-1988 a fost director al Institutului de Energie Atomică „I.V. Kurciatov”. În 1975-1986 președinte al Academiei de Științe a URSS.

⁴ Efim Pavlovici Slavski (1898-1991), academician. Între 1957-1963 și 1965-1986 a fost ministru al Industriei de Mașini de Calibru Mediu al URSS; conducător al programului nuclear al URSS.

⁵ Mihail Gorbaciov, *Naedine s soboi*, Moskva, Grin Strit, 2012, p. 440. Cartea a fost tradusă în limba română: *Amintiri. Viața mea înainte și după perestroika*, prefață de Adrian Cioroianu, București, Editura Litera, 2013.

⁶ *Minsredmaș*, prescurtare a Ministerului Industriei de Mașini de Calibru Mediu al URSS (Ministerstvo srednego mașinostroeniia SSSR).

⁷ *Ot Soveta Ministrov SSSR*, în „Pravda”, nr. 120, 30 aprilie 1986, p. 2.

⁸ Vezi Roi Medvedev, *Sovetskii Soiuz. Poslednie godi jizni. Koneț sovetskoï imperii*, Izdatelstvo «Actrel», «Poligrafizdat», Moskva, 2010, p. 65.

⁹ *Vistuplenie M.S. Gorbaciova po sovetskomu televideniiu*, în „Pravda”, nr. 135, 15 mai 1986, p. 1. În anunțul laconic despre catastrofa de la Cernobîl apare un element care avea să-și spună cuvântul în raporturile sovieto-americane: acela al pericolului unui război nuclear.

¹⁰ Mihail Gorbaciov, *Naedine s soboi...*, p. 440.

¹¹ Vezi Nikolai Rîjkov, *Deceat let velikih potreasenii*, Moskva, 1995, pp. 170-171.

Un alt reproș întemeiat a fost că nu a anulat manifestațiile publice prilejuite de 1 Mai. Pregătite și defășurate în aer liber, ele au expus la contaminare radioactivă un număr foarte mare de oameni.

Reacțiile internaționale la dezastrul nuclear

În momentul depistării norului radioactiv, țările afectate au reacționat cu promptitudine. În încercarea de a înțelege ce s-a întâmplat, pentru a putea lua măsurile adecvate de protejare a populației, ele au cerut insistent, chiar disperat, informații de la conducerea Uniunii Sovietice. „Muțenia” liderului de la Kremlin era, însă, asurzitoare.

Un exemplu, documentat de noi, îl constituie eforturile conducerii de la București¹². Înregistrând anormalitatea celor ce se petreceau, Nicolae Ceaușescu a cerut ca ambasadorul sovietic la București, Evgheni Mihailovici Tiajelnikov, să fie convocat imediat și să i se atragă atenția în legătură cu situația creată. El a fost avertizat că „această cerere vine din partea conducerii PCR și că ea trebuie să fie comunicată direct, nu prin intermediul specialiștilor, conducerii PCUS”, adică nemijlocit lui Gorbaciov¹³. Răspunsul liderului sovietic nu a mai venit, iar, potrivit stenogramei întâlnirii lui N. Ceaușescu cu M.S. Gorbaciov de la Moscova la 16 mai 1986, atunci când subiectul avariei de la Cernobîl a fost ridicat tangențial de liderul român, dialogul cu gazda, care încerca să nege consecințele, s-a transformat într-un „dialog al surzilor”¹⁴. Extrapolând, putem chiar presupune că felul în care a dialogat partea română cu cea sovietică despre acest subiect, nu a fost unul singular. De altfel, încercarea autorităților locale de a „ascunde” adevărul de Moscova, iar ea, la rândul ei, de restul lumii este notorie. Secretomania dobândită în decursul existenței URSS era greu de înlăturat.

După dezastru, mai mult *glasnost*

„Reflexul condiționat” al secretomaniei, încercat de elita conducătoare sovietică, avea să fie abandonat, sau chiar reprimat, treptat, după catastrofa de la Cernobîl. Mihail S. Gorbaciov, în primul rând, și, pe urmele lui, alți lideri politici sovietici au avut o revelație de-a dreptul mistică.

Secretarul general al CC al PCUS spunea că dezastrul de la Cernobîl „lăsase o amprentă personală asupra sa” și că „a fost un moment crucial al *perestroikăi*, care a reprezentat, de fapt, o verificare a *glasnostului*”¹⁵. Catastrofa, i-ar fi „deschis ochii” lui Gorbaciov asupra multor lucruri: „Asupra ceea ce se petrecea în știința noastră, a felului cum funcționau regulile de securitate în domeniul producției de energie atomică, a competenței lucrătorilor centralei nucleare”¹⁶.

Cele întâmplare la Cernobîl și-au pus amprenta și asupra șefului Statului Major al URSS, mareșalul Serghei Fiodorovici Ahromeev. După implicarea directă a forțele militare sovietice în înlăturarea consecințelor avariei, el își amintea că „după Cernobîl, pericolul nuclear a încetat să mai fie un concept abstract. El devenise o realitate

¹² Vezi Simion Gheorghiu, „Catastrofa de la Cernobîl din 1986 reflectată în documentele Partidului Comunist Român”, în *Studii și materiale de Istorie Contemporană*, vol. 18, nr. 19, pp. 210-219.

¹³ *Ibidem*, p. 215.

¹⁴ Vezi pasajele stenogramei, *ibidem*, pp. 217-218.

¹⁵ Mihail Gorbaciov, *Naedine s soboi...*, p. 439.

¹⁶ *Ibidem*.

palpabilă”¹⁷. Așa cum a observat corect istoricul Vladislav M. Zubok, catastrofa de la Cernobîl a avut o pondere mult mai mare în schimbările dramatice ale mentalității înalților oficiali sovietici, decât precedenții ani de presiune americană. Catastrofa impunea schimbări majore, precum renunțarea la secretomanie și reevaluarea întregii politici de securitate a Uniunii Sovietice în era nucleară. În plan intern, M. Gorbaciov a forțat Biroul Politic să introducă transparența, iar în plan extern, a schimbat abordarea negocierilor cu Statele Unite, a pozițiilor privind controlul armelor nucleare și a doctrinei militare. Gorbaciov le atrăgea atenția membrilor Biroului Politic: „Munca noastră este acum transparentă pentru întregul popor, pentru întreaga lume. Nu există interese care ne-ar putea forța să ascundem adevărul”¹⁸.

Liderul de la Kremlin și-a însușit „lecția Cernobîl” și greșelile săvârșite în 1986 nu au mai fost repetate. Doi ani mai târziu, când a avut loc dezastru natural de această dată, reacția lui a fost fundamental diferită.

Cutremurul din Armenia și reacțiile sovietice

Pentru Mihail S. Gorbaciov, un alt „drum al Damascului” a fost seismul din Armenia din 7 decembrie 1988. Potrivit datelor prezentate oficial de președintele Consiliului de Miniștri al URSS, Nikolai I. Rîjkov, în ședința Biroului Politic din 27-28 decembrie, același an, cutremurul provocase pagube imense: muriseră peste 25.000 de persoane, 15.200 fuseseră scoase vii de sub ruine și, se estima că sub dărâmături se mai aflau între 500 și 700 de victime¹⁹. Alți peste 500.000 de cetățeni rămăseseră fără adăpost²⁰. Frigul iernii și lipsa echipamentelor de salvare au sporit numărul sinistrațiilor.

În momentul producerii cutremurului, Mihail S. Gorbaciov se afla în Statele Unite, unde a ținut un discurs la Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, gândit ca „o alternativă la cuvântarea cu caracter confrunțational a lui Churchil, care marcase începutul Războiului Rece”²¹, și ca o pledoarie pentru reducerea cursei înarmărilor și pentru trecerea de la confruntare la colaborare. Informat despre catastrofă, liderul sovietic a părăsit imediat SUA și s-a îndreptat spre Armenia. Ajuns la fața locului, Gorbaciov și soția sa, Raisa, au simțit „pe pielea lor” disperarea localnicilor, și problemele cu care se confruntau. În jurnalul său, Anatoli Sergheevici Cerneaev, fostul colaborator al secretarului CC al PCUS nota că, după întoarcerea la Moscova, Gorbaciov a lipsit de la ședințele Comitetului Central mai bine de o săptămână, întrucât se îmbolnăvisese în perioada șederii în Armenia²².

¹⁷ Vladislav Zubok, *Neudavșeașea imperiia. Sovetskii Soiuz v holodnoi voine ot Stalina do Gorbaciova*, Izdatelstvo «Rossiiskaia politiceskaia eñtiklopediia», Moskva, 2011, p. 415.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 415-416.

¹⁹ *V Politbiuro ŢK KPSS... Po zapisiam Anatoliia Cerneaeva, Vadima Medvedeva, Gheorghiiia Șahnazarova (1985-1991)*, Izdatelstvo «Alpina Biznes Buks», Moskva, 2006, p. 427.

²⁰ *Măsuri în sprijinul regiunilor calamitate din Armenia. Ultimile date privind proporțiile catastrofei naturale: 40-45 mii morți, aproximativ 12 mii de răniți, peste 500 mii persoane rămase fără adăpost*, în „Șcînteia”, duminică 11 decembrie 1988, p. 6; vezi și William Taubman, *Gorbaciov. Viața și epoca lui*, traducere din limba engleză de Mihai-Dan Pavelescu, Editura Meteor Publishing, [București], [2018], p. 459.

²¹ Mihail Gorbaciov, *Naedine s soboi...*, pp. 530-531.

²² Anatoli Cerneaev, *Sovmestnîi ishod. Dnevnik dvuh epoh. 1972-1991 godî*, Izdatelstvo «Rossiiskaia politiceskaia eñtiklopediia», Moskva, 2008, p. 775.

Cutremurul scosese la suprafață tarele perioadei „stagnării” brejneviste²³. Experții în construcții care au făcut o investigație în perioada decembrie 1988 – ianuarie 1989 au remarcat greșelile de proiectare și deficiențele grave ale multor construcții. Deși legislația Uniunii referitoare la normele de construcție a clădirilor a fost schimbată cu mult înainte și lega rezistența clădirilor de riscul seismic, multe clădiri nu au fost pregătite pentru a rezista unui seism cu o magnitudine de 7 grade pe scara Richter.

În perioada următoare, oficialii și presa sovietică au început să vorbească despre motivele care au dus la distrugerea unui număr atât de mare de clădiri. M.S. Gorbaciov însuși a spus la câteva săptămâni după cutremur, într-un interviu acordat televiziunii, că betonul din care au fost construite clădirile conținea prea mult nisip și prea puțin ciment, lăsând să se înțeleagă că betonul fusese furat. Iar vicepreședintele *gosstroii*²⁴-ului, Leonid Alekseevici Bibin, a declarat că a început o investigație și că au fost deschise mai multe dosare penale.

Ajutorul internațional

Față de dezastrul armean, autoritățile de la Moscova s-au dovedit complet depășite, și, pentru prima dată încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, secretarul general al CC al PCUS s-a adresat în mod oficial guvernului SUA, solicitând ajutor umanitar. Totodată, Gorbaciov a declarat că este doritor să primească ajutor extern de pretutindeni²⁵.

În sprijinul victimelor cutremurului din Armenia, zeci de țări și organizații internaționale au trimis ajutoare. Până la finele lunii decembrie 1988, ele erau evaluate la 4-5 milioane de ruble bani lichizi și 5,5 milioane de ruble ajutor material²⁶.

Uniunea Sovietică a obținut asistență de la peste 100 de țări. Ele au trimis ajutor umanitar, sub formă de echipe de căutare, echipamente de salvare și echipament medical. Cea mai mare parte a asistenței a venit din Europa, sub formă de echipamente de salvare de urgență, echipamente medicale, personal instruit pentru a ajuta la salvarea victimelor. Nici America Latină, nici Orientul Îndepărtat nu au rămas insensibili față de catastrofa armeană. De asemenea, donații substanțiale au fost făcute și de persoane private și organizații neguvernamentale.

În sprijinul victimilor cutremurului au venit și numeroși artiști din diferite țări, care au susținut concerte caritabile, iar banii strânși au fost trimiși în zonele afectate din Armenia. Un ajutor substanțial a fost oferit și de artistul francez cu origin armenie, Charles Aznavour, care, a înființat Fundația „Aznavour pentru Armenia”, pentru strângerea de fonduri.

Până în iunie 1989, au fost trimise aproximativ 500 milioane de dolari, sub formă de ajutor umanitar, din 113 țări. Fondurile au mers în mare parte pentru construcția de locuințe temporare. La întâlnirea cu președintele american George Bush de la Malta din 4-5 decembrie 1989 Mihail Gorbaciov a mai solicitat un împrumut de la Statele Unite pentru înlăturarea consecințelor cutremurului.

²³ Vezi articolele apărute în ziarul „Pravda” din acea perioadă.

²⁴ *Gosstroii*, prescurtare a Comitetului de Stat al URSS pentru construcții (Gosudarstvennii komiter SSSR postroitelstvu).

²⁵ *V Politbiuro ŢK KPSS...*, p. 428.

²⁶ *Ibidem*, p. 427.

Reflecții și constatări sovietice după cutremurul din Armenia

În zilele de 27-28 decembrie 1988, a avut loc o ședință „de bilanț” a Biroului Politic al CC al PCUS. Printre numeroasele probleme discutate a fost și catastrofa armeană.

M.S. Gorbaciov, care conducea ședința, a remarcat „singularitatea momentului” creat după catastrofa din RSS Armeană: „Schimbările care se produc în relațiile noastre, față de noi și politica noastră [...] lumea nu le-a mai văzut până acum. În general, lumea nu a mai cunoscut ceva asemănător până acum”²⁷.

Schimbarea atitudinii internaționale față de URSS, M.S. Gorbaciov o pune pe seama deplasării atenției dinspre elitele conducătoare spre masele largi ale populației. „Toată lumea înțelege că trăim în aceeași civilizație, chiar dacă împărtășim convingeri diferite și construim sisteme politice diferite. Toți suntem interconectați”. Secretarul general al PCUS le mai atrăgea atenția tovarășilor din Politbirou că „toți simt acest lucru” și că „poporul este obosit”²⁸.

După observațiile generale făcute de Gorbaciov, a luat cuvântul prim-ministrul Nikolai I. Rîjkov. Acesta a făcut o paralelă între catastrofa din Armenia și cea de la Cernobîl și a reliefat reacțiile internaționale diferite, opuse chiar: „Noi ținem minte care a fost atitudinea față de țara noastră atunci. Niciun cuvânt de bine nu am primit. [...] Nicio kopeikă pentru cei care au avut de suferit, iar nouă (adică conducerii URSS – *n.n.*), nici măcar un cuvânt de compasiune nu ne-a fost exprimat. Ne biciuiau în stânga, ne biciuiau în dreapta, și pe unde mai puteau”²⁹.

Nu putem ști dacă a omis cu intenție motivul real al atitudinilor diferite ale comunității internaționale față de cele două catastrofe, dar îi asigură pe participanții la ședință că nu „ascunderea informațiilor a fost cauza principală”, ci, mai degrabă, că în timpul exploziei de la Cernobîl „au existat prea multe nebuloase”³⁰.

Încercarea de a atrage atenția șefului său, M.S. Gorbaciov, prin sublinierea importanței *perestroikăi* care schimbase chipul Uniunii Sovietice, este evidentă și răzbate și din alte formulări ale intervenției sale. După câteva fraze laudative la adresa transformărilor din URSS, Rîjkov a îndemnat la o privire „realistă” a lucrurilor. El a amintit faptul că s-a întâlnit la Erevan cu mai mulți reprezentanți străini, de la secretarul general al ONU până la maica Tereza, și că toți revărsau valuri de „sensibilități morale”.

Nikolai I. Rîjkov i-a transmis lui Gorbaciov cuvintele „spuse pe șleau” de oaspeții străini: faptul că secretarul general al CC al PCUS a părăsit Adunarea Generală ONU și a revenit imediat în țară, pentru a fi acasă alături de cei loviți de tragedie, a dat o „față umană” URSS-ului.

Inspirat de modul în care reacționase comunitatea internațională, N.I. Rîjkov l-a îndemnat pe liderul de la Kremlin, ca, atunci când valul de emoție va trece, să ia în calcul schimbarea atitudinii față de o serie de organizații internaționale, inclusiv față de Crucea Roșie. De asemenea, prim-ministrul îl îndemna pe Gorbaciov să nu-și facă griji legate de criticile, potrivit cărora, „se îndepărtează de socialism”, „întrucât ele au fost și vor apărea mereu”, și să-l însărcineze pe consilierul său, Vadim Andreevici Medvedev, să desfășoare

²⁷ Rossiiskii Gosudarstvennii Arhiv Noveișei Istorii (în continuare se va cita RGANI), Fond 89, Opis 42, Delo 24, List 2.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, ll. 5-6.

³⁰ Ibidem, l. 6.

în organele mass-media o propagandă mai intensă, ca oamenii să înțeleagă că ei nu de „socialism se îndepărtează”, ci de „pervertirea lui”³¹.

La rândul său, Vadim A. Medvedev a recunoscut ca tragedia armeană a umbrit anunțurile făcute de Gorbaciov de la tribuna ONU, dar, partea bună era că „reacția sovietică la cutremurul din Armenia” a schimbat „reacția lumii” față de URSS și că, în fond, era exact ceea ce își doreau: „O colaborare internațională pe multiple planuri”. V.A. Medvedev era de părere că trebuie demarată o campanie propagandistică de forță care să reflecte temele abordate de M.S. Gorbaciov în discursul său de la New York și să le explice conținutul³².

Punctul II al stenogramei Biroului Politic al CC al PCUS din data de 27-28 decembrie 1988, vorbește despre *Mersul lucrărilor de lichidare a consecințelor cutremurului din RSS Armeană*. Din păcate, nu am avut acces la întreaga informație, ci doar la frânturi din ea. Cu toate acestea putem spicui informații valoroase.

Mai întâi, Nikolai I. Rîjkov a vorbit de amploarea și consecințele cutremurului și a propus ca în aceeași ședință să fie aprobate trei proiecte de măsuri propuse de Consiliul de Miniștri al URSS: despre măsurile de ajutorare a republicii Armene de restabilire a potențialului socio-economic în raioanele sinistrate, și al complexului agro-industrial, unde mai mult de 130 de întreprinderi au avut de suferit.

N.I. Rîjkov a adus și câteva precizări cunoscute la acea dată: magnitudinea cutremurului a fost fără precedent în Armenia, iar numărul exact al morților nu era încă stabilit. Estimările erau că vor depăși 30 de mii. De o cifră erau siguri în acel moment: 24.300 de persoane au fost recuperate de sub dărâmături, dar 415 persoane salvate de sub ruine au murit în spitale. Din acest inventar sinistru lipsesc cei care fuseseră înmormântați în primele două-trei zile de haos absolut în cimitirele sătești.

Distrugerile au fost totale în unele localități, precum în orașul Spitak. Populația din raioanele sinistrate se afla în stare de șoc și nu putea fi controlată de autoritățile locale. În lipsa unui ajutor imediat, oamenii cădeau în depresii profunde. Acțiunile de salvare erau dificile, întrucât zonele erau extrem de dens populate, în fiecare casă existau membri decedați, iar rudele își „strigau durerea” și cereau ca lucrările de salvare să capete un ritm mai intens, fapt ce crea o stare psihologică nefavorabilă în rândul salvatorilor. Era nevoie de un efort material și logistic enorm, mult peste resursele nu numai ale Armeniei, ci și peste cele ale întregii Uniuni³³.

Concluzii

Cele două catastrofe din 1986 și 1988 au dus la modificarea politicii și atitudinii liderului sovietic. Prima, cea de la Cernobîl, i-a arătat lui Mihail S. Gorbaciov prin forța s-a distructivă ce dezastru poate provoca un război nuclear. Prin urmare, și-a întezit efortul de a ajunge la o reglementare a arsenalului nuclear cu rivalii americani. A două, cea din Armenia, a acutizat necesitatea transformărilor de substanță. Devenise limpede că URSS, confruntată cu multiple provocări sociale și economice își epuizase resursele. Gorbaciov a fost obligat să facă un gest nemaiîntâlnit în perioada Războiului Rece: acela de a solicita ajutor Statelor Unite. Arătându-și „fața umană”, a apelat în mod deschis la ajutorului comunității internaționale, iar aceasta a răspuns cu promptitudine și empatie.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, l. 10.

³³ Ibidem, l. 17.

Bibliografie

CERNEAEV, A.S., *Sovmestnîi ishod. Dnevnik dvuh epoh. 1972-1991 godî*, Izdatelstvo «Rossiiskaia politiceskaia eñiklopediia», Moskva, 2008.

GHEORGHIU, Simion, „Catastrofa de la Cernobîl din 1986 reflectată în documentele Partidului Comunist Român”, în *Studii și materiale de Istorie Contemporană*, vol. 18, nr. 19, pp. 210-219.

Măsuri în sprijinul regiunilor calamitate din Armenia. Ultimile date privind proporțiile catastrofei naturale: 40-45 mii morți, aproximativ 12 mii de răniți, peste 500 mii persoane rămase fără adăpost, în „Scînteia”, duminică 11 decembrie 1988, p. 6.

MEDVEDEV, Grigori, *Adevărul despre Cernobîl*, traducere de Sergiu Tumanov, Editura Humanitas, București, 1992.

MEDVEDEV, Roi, *Sovetskii Soiuz. Poslednie godî jizni. Koneț sovetskoï imperii*, Izdatelstvo «Actrel», «Poligrafizdat», Moskva, 2010.

Ot Soveta Ministrov SSSR, în „Pravda”, nr. 120, 30 aprilie 1986, p. 2.

PIHOIA, Rudolf, *Sovetskii Soiuz. Istoriia vlasti. 1945-1991*, «Sibirskii hronograf», Novosibirsk, 2000.

RÎJKOV, Nikolai , *Deceat let velikih potreasenii*, Moskva, 1995.

Rossiiskii Gosudarstvennîi Arhiv Noveișei Istorii, Fond 89, Opis 42, Delo 24.

TAUBMAN, William, *Gorbaciov. Viața și epoca lui*, traducere din limba engleză de Mihai-Dan Pavelescu, Editura Meteor Publishing, [București], [2018].

V Politbiuro ŢK KPSS... Po zapisiam Anatoliia Cerneaeva, Vadima Medvedeva, Gheorghiiia Șahnazarova (1985-1991), Izdatelstvo «Alpina Biznes Buks», Moskva, 2006.

Vistuplenie M.S. Gorbaciova po sovetskomu televideniiu, în „Pravda”, nr. 135, 15 mai 1986, p. 1.

ZUBOK, Vladislav, *Neudavșasea imperiia. Sovetskii Soiuz v holodnoi voine ot Stalina do Gorbaciova*, Izdatelstvo «Rossiiskaia politiceskaia eñiklopediia», Moskva, 2011.